

בבתי הספר התיכוניים, צריך להעשות אח"כ בכל הנוער בגיל שבין 14 ל-18, כ-30.000 צעיר וצעירה בגיל זה, ישנם בישוב. על כולם יצטרך המוסד המרכזי להטיל את החובה לחינוך לשעת-חירום. בחזית אחת ומאוחדת צריך לעמוד כל הנוער בגיל זה; המפלגות וארגוני הנוער יצטרכו לותר בהרבה, כדי שיוצר מתוך היחידות הקימות בהרבה מקומות, מלבד בתי הספר, ומתוך יחידות שתוצרנה למטרה זו, אותו ארגון אחיד ומאוחד שינהל את הפעולה בחזית אחת בכל הארץ. מה שאנו מתחילים כעת בבתי הספר התיכוניים אינו תפקיד קטן. אנו מדברים על 7000 צעיר וצעירה מבין 30.000. אולם כל הפעולה הזאת אינה אלא התחלה. אחרי שנלמד מנסיון ראשון זה איך לנהל את הפעולה, תבוא הקמת הארגון שתכיל את כל הנוער בגילים אלה, בתור העם הצעיר המתכוונן לקראת מילוי תפקידו בתחית האומה.

ד"ר אליהו אורבך

צבא ישראל בתקופת התנ"ך

א. הרכב הצבא

כמו אצל רוב העמים העתיקים היה הצבא גם בישראל – ג'יס האזרחים המזוינים. אזרח בישראל עם כל הזכויות וכל החובות היה רק האיש, שהיתה לו נחלת קרקע ושהשפ"ן לאחת המשפחות, שביניהן נחלקה אדמת הארץ. בעלי נחלות אלה שהיו חייבים בשירות הצבא, נקראו, גבורי חיל". וכך היה הצבא צבא אכזרים, כמו הצבא הרומי בזמן הקדום (עד המלחמות הפוניזיות). בזה היה כוחו וגם חולשתו של הצבא הישראלי. כוחו, – מפני שהחומר האנושי היה מצוין ומוכשר לקרב. כשהארץ היתה זקוקה להגנה, היה המנהיג זכאי לדרוש מצבא זה מאמצים וקרבות גדולים ביותר. אנשי הצבא ידעו שהם נלחמים בעד ענינם הם. אופיני הוא הנאום הקצר שנאם יואב לפני הקרב עם ארם (שמ' ב', י', י"ב): חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו" וגומר... חולשתו של הג'יס היתה בזה, שהוא לא עמד לשימוש מחוץ לגבולות הארץ, ובקושי אפילו מחוץ למחוז הצר שממנו בא האכזר. במשך מאתיים השנה שלפני איחוד האומה ע"י המלוכה התעסק כל אחד משבטי ישראל בעניניו הפרטיים בלבד, ורק במקרים יוצאים מהכלל אפשר היה לחבר את גיסותיהם של שבטים אחדים לשם פעולה צבאית משותפת. בזמן הקדום עלה הדבר ביד המנהיג הגדול משה, ועוד פעם ביד דבורה ביחס לשבטים אחדים. אבל בדרך כלל דאג כל שבט ושבט רק לעצמו. גדעון, למשל, היה מוכרח להלחם במדינים עם חילי שבטו בלבד, כמו יסחח בכני מואב; ההתפלגות הזאת גרמה למשבר בזמן שבט אפרים יצא בווד לקראת התקפת המלשחים.

שאל היה שר הצבא הראשון שגייס את צבאו מתוך שבטים שונים, אבל גם הוא, בראשית מלכותו, נשען בבטחון רק על שבטו – שבט בנימין. במשך ימי

מלכותו נשאר יסודו של הצבא - גיוס גבורי החיל שהיו נקראים מחדש אל הדגל בכל מלחמה ומלחמה. רק דוד יצר לעצמו, לצורך מלחמותיו הרבות שחזרו ונשנו כמעט בלי הפסקות, כעין צבא קיים ועומד, בהשאירו תחת הדגל את הצעירים (ה"בחורים"). במקרים מיוחדים, כגון במלחמת ארם, נוסף לזה גיוס כללי של "יתר העם". ע"י זה יכול היה דוד לצאת גם למלחמות כיבוש נגד דמשק, עבר הירדן, פלשת ואדום. ליד הצבא הקים דוד משמרת לראשו, שגויסה מחילים ורים (כרת"י ופלת"י), ושהשתתפה גם במלחמה.

שינוי יסודי בהרכב הצבא חל רק בימי שלמה. לצורך המבצרים, שהוא הראשון בנה אותם, היה שלמה זקוק למשמר תמידי והוא יצר אותו בצורת צבא קבוע של חיילים מקצועיים. מאז היה זה גרעין הצבא בימי שלטון מלכי ישראל ויהודה. ע"י זה נתאפשר הדבר, שהמלך אחאב, (872-850 לפסה"ג), השתתף למי המקורות האשוריים, בראש חיל של 10,000 איש בקרב הגדול של הברית הסורית נגד אשור בשנת 853 ליד קרקר שבסוריה הצפונית, ז. א. רחוק מגבולות ישראל. תפקיד חשוב מלא הצבא המקצועי הזה גם בישוב ארצות נכבשות. דוגמת הרומאים בתקופה יותר מאוחרת גם המלך עמרי (887-872) הושיב במואב מושבות צבאיות (ע"י כתובת מישע מלך מואב), ומאה שנים אחריו עשו כמעשהו אמציהו (797-784) בסלע-מואב (פְּטְרָא) ובגו עזריהו (784-733) באֵילת, על חוף הים האדום, כדי להבטיח את שלטונם על אדום.

בזמן הקדום, כשהצבא התהווה רק מגיוס האכרים, מובן, שהחיילים לא קבלו שום שכר. כל גבור חילי היה מחויב להודיין בעצמו, ועל זה גאוחו. ולא זו בלבד, אלא שהיה נאלץ להביא אתו גם צידה, אם לא מצא די צרכו בגבולות האויב. כשביקר דוד את אחיו בצבא שאול הביא להם צידה (שמ' א', י"ג, י"ז). החיילים המקצועיים בזמן יותר מאוחר היו מקבלים, כמובן, שכר. הקצינים קבלו אחוזות (שמ' א', ח', י"ב-ט"ו). החייל הפשוט היה מקבל, מלבד כלכלתו גם כסף, ובעד פעולות מיוחדות - אף גמול מיוחד (שמ' ב', י"ח, י"א).

ב. זיון הצבא וחלוקתו

בזמן הקדום היו כל אנשי הצבא רגלים. במובן התכני והזיוני עלו בראשונה הכנענים והעמים השכנים על בני ישראל. קודם כל לא ידעו אלה את שימוש הסוס לצרכי מלחמה. הסוס שמוצאו מאסיה הפנימית, גודע לבבלים במאה הי"ט, אבל לצרכי המלחמה השתמשו בו ראשונה באסיה הקטנה עמי החתים, אשר מהם יצאה במאה הי"ח תנועת ההיפסוס, שכבשה את ארם נהריים, אחרי כן את סוריה, את כנען ולבסוף את מצרים. הסוס שימש בתקופה זו רק למשיכת הרכב, ורק בזמן הרבה יותר מאוחר - לרכיבה. בשעה שהכנענים בעמקי כנען, הפלשתים והארמים השתמשו ברכבי-מלחמה, אין למצוא זכר לזה אצל בני ישראל עד ימי דוד. וזאת היתה הסיבה העיקרית, שכני ישראל לא כבשו את עמקי ארצם עד הזמן ההוא. רק שלמה הכניס את הרכב לצבא הישראלי. הוא בנה מבצרים אחדים שבהם

הסדיר חיל-מצב עם כלי-רכב; אנו מבחינים עכשיו בחפירות מגדו בנינים מפוארים שהקים שלמה בעיר העמק הזאת בשביל הסוסים והרכב. ברור הדבר, שהוא היה זקוק לחיילים-מקצועיים לשם טיפול בסוסים ובכלי הרכב הללו. לפי ספורי התנ"ך היו ברשותו 1400 רכב בערך. בזמן יורשיו הגדל מספרם עוד בהרבה, עד שהמלך אחאב יכול היה, לפי כתובות אשוריות, לשתף בקרב ליד קרקר, חוץ מהצבא הרגלי, גם 2000 רכב מלחמה.

אולם, עד הזמן ההוא עדיין לא היו רוכבים על סוסים בתוך הצבא. הם נזכרים בפעם הראשונה בימי יורם בשנה 841 (מלכ' ב', ט', י"ט). אבל גם אחרי זה לא תפשו מעולם מקום חשוב.

בדבר כלי-ההיין של החיל הגיעו לידינו רק ידיעות מועטות. כשחדרו בני ישראל לארץ כנען עמדו גם הם, גם תושבי הארץ בתקופת הברונזה. לאחר זמן קצר הביאו הפלשתים את הברזל ואת מלאכת עיבודו לארץ ישראל. אבל כשיצא שאול לקרב הראשון נגדם, עדיין היו בני ישראל חמושים כלי-זין מברונזה, שלא כפלשתים, (וזכר לכך נשתמר בשמ' א', י"ג, י"ט-כ"ב). - על ציודו המלא של הלוחם האציל קוראים אנו בשמ' א', י"ז. ואלה הם חלקיו: מדים עם חגורה, שריון, כובע, צינה (מגן) ומצתת-רגלים. להתקפה שימשה להם החרב, הנית ככדה (לנגיפה) וכידון קל (לזריקה). ברור, שהחיילים הפשוטים היו פחות מנוינים. שריון, כובע וצינה היו בודאי רק ללוחמים האצילים, שנלחמו מעל הרכב. גם קשת וחצים נזכרים לעתים קרובות, אבל אי אפשר להגיד אם סודרו פלוגות מיוחדות של אנשי-קשת. בכל אופן אמנות הקשת נחשבה למעלה יתרה גם ללוחם, גם לאציל, כמו יהונתן או יהוא (שמ' א', כ'; שמ' ב', א', י"ח, כ"ב; מל' ב', ט')

חלוקת הצבא היתה בנויה על חלוקת השבטים העתיקה. היחידה היסודית היא ה-אַלְף (או: אלוף) בדיוק כמו באדום (בר' ל"ז). אלף חיילים מספיקה-משפחה, והם מהווים יחידה הדומה בערך לגדוד (בטליון) של ימינו. בכל שבט ושבט ישנן משפחות אחדות, וכל אחת מהן יושבת על חלק מסוים מאדמתו. אבל המספר -אלף הזה אינו מספר קפוא אלא גמיש. לא כל משפחה יכולה למעשה להספיק אלף חיילים; ברוב המקרים מספרם קטן מזה. ככה מזכיר גדעון, כי משפחתו אביעזר היא הקטנה במנשה, ומספר חייליו באמת רק שלש מאות. השבט הקטן דן, שנקרא גם, משפחה (שופ' י"ח, ב') יוצא עם שש מאות לוחמים לכיבוש העיר ליש. גם לרשותו של שאול בקרב הראשון שלו עם הפלשתים עומדים רק שש מאות לוחמים משבט בנימין. בראש ה-אלף עומד שר-האלף, המפקד.

ה-אלף נחלק ל-מאות (קומפניות, פלוגות). גם הן הוקמו תחילה כחבורות מקומיות; אנשיה הם יוצאי אותו הכפר או בית-האב. אולם גם משמרת ראשו של המלך נחלקת ל-מאות. בימי המלכה עתליה (836) נזכרות שלש מאות כאלה בתוך המשמרת. בזמנו של דוד שש, בראשה עומד קצין, שר-המאה. יחידות קטנות יותר הן קבוצת החמשים והעשרה, החמשים הם היחידה הטקטית הקטנה ביותר; על כן פירושו של המושג, חמושים הוא: ערוכים למלחמה.

ז. א. מסודרים לפי חמשים. קבוצת עשרה היא רק חלוקה פנימית (למסמר, לריגול וכיו"ב).

ג. מספרי הצבא בישראל

המספרים של הצבא בתנ"ך כמו אצל הירודוטוס ואצל סופרים קדמונים אחרים מופרזים בדרך כלל בצורה תמימה ביותר. אנו צריכים להתרגל למחשבה, שצבאות הזמן ההוא היו קטנים מאד מאד, ויהי מפאת הקושי לפרנסם ולהניעם ממקום למקום. ידוע, שמספר בני ישראל המזוינים שיצאו ממצרים נקוב במספר 600.000 איש. לפי מספר זה, יהא המספר הכולל של העם (יחד עם הנשים, הזקנים והטף) בערך שנים וחצי מליון! המון שכזה כשהוא מהלך בטורים של ארבעה ארבעה ובהרחק של מטר בין טור לטור, הרי אורך התהלוכה מגיע ל-600 קילומטר. זאת אומרת: כשעברו האחרונים את גבול מצרים, היו הראשונים עומדים בסביבת חמת שבצפון סוריה... למעשה היה מספר העם שכבש את ארץ כנען קטן מאד. שמונים שנה אחרי כניסת ישראל לכנען מעריך שיר דבורה את המספר הכולל של חיילי ישראל לארבעים אלף (שופ' ה', ח'). היות ובמלחמת דבורה השתתפו רק שלשה שבטים מתוך שנים עשר, היה מספר הלוחמים בקרב הזה לכל היותר עשרת אלפים, ומספר זה ביחס לזמן ההוא הוא כבר גדול להפליא. צבא גדעון היה מספרו רק שלש מאות איש. לשאל במלחמת החירות נגד הפלשתים היו רק 3000 איש, ובקרב ליד מכמש השתתפו רק 600 איש. הצבא שבו כבש שבט הדני את לָיש על מעינות הירדן היה רק בן שש מאות איש. משפחות שבט מנשה, שכבשו חלק גדול של עבר הירדן מורחה, היו להן בערך 2000 עד 3000 חיילים.

עם הקמת המלוכה וליכוד כל האומה גדלו הצבאות. דוד בשיא כוחו ועוורו נשען על צבא של 30.000 בערך. הזכרנו לעיל, שאחאב יצא לקרב נגד אשור ב-10.000 חיילים ואלמיים רכב. ארבעים שנה אחרי זה, הרשתה דמשק ששָׁלְטָה על ישראל את יואחו להחזיק 10.000 אנשי צבא, ורק חמשים רכב (פירוק הזיון-הוגשם, איפוא, כמו היום במקרים דומים לזה, בעיקר בזיון ה-תכניי). בשנה 738 אנו שומעים מספור התנ"ך (מל' ב', ט"ו, כ') כי למנחם מלך ישראל היו בארצו, לפני שקוצצה ע"י תגלת-פלאסר, 60.000 גבורי-חיל. באותו הזמן בערך יכולה מלכות יהודה הקטנה יותר שבימי חזקיהו להעמיד בערך 30.000 חיילים. אולם במאה שאחרי זו ירד כוח יהודה עד כדי כך, שבשנת 597 הבטיח נבוכדנאצר את שלטונו בהגלותו, יחד עם המלך יהויכין, 7000 גבורי-חיל.

ידוע הדבר, שהמספרים הקטנים של הצבאות אופייניים הם לא רק לישראל. גם הצבאות היווניים בזמן הקדום לא היו גדולים יותר. כוחן של המדינות הגדולות והמאוכלסות בצפיפות כגון אשור, בבל ומצרים היה מבוסס על זה, שיכלו להקים צבאות שמספרם עלה בהרבה על זה של צבאות המדינות הקטנות. כתבות מלכי אשור מספרות לעתים תכופות על צבאות בני 100 עד 120 אלף איש, שבהם יצאו למלחמה.

ד. אסטרטגיה וטקטיקה בישראל

ראינו שבני ישראל, לפחות בזמן הקדום, עמדו בדרגה נמוכה משכניהם בשדה התכניקה והזיון. הכנענים עלו עליהם בשימוש הרכב, הפלשתים בכלי נשקם המשובחים ובסדר מערכתם - הפלנקס, כפי שאפשר לראות מתוך ציורים מצריים. איך, איפוא, קרה הדבר, שבני ישראל נחלו נצחונות במלחמה נגד מתנגדים כאלה? הנצחונות האלה יסודם באסטרטגיה התנועה ובשימוש המחוכם של מקום הקרב. התנ"ך אינו ספר לימוד לאסטרטגיה, וספוריו על הקרבות קצרים מאד. בכל זאת לומדים אנו מהם דברים חשובים אחדים. מלחמת דבורה, (כפי שהראיתי בספרי המדבר והארץ היעודה, חלק א'), היתה מכוונת למי תכנית אסטרטגית גאונית. בני ישראל שלא העיזו להתנגש עם רכב סיסרא בעמק יזרעאל, משכו את הצבא הכנעני לתוך העמק הצר לרגלי הר תבור, שבו לא יכלו הכנענים לפרוש את מערכת רכבם; שם התקיפו אותם מצדדים שונים וערבבו את כל הצבא ע"י הרכב הנס באייסדר. גורל הכנענים נחתם ברדיפה בלי רחמים עד מוצאי העמק למישור מפרץ הים.

באותו הדרך, ע"י מהירות תנועה מפתיעה, נחל גדעון את נצחונותיו על המדינים. למרות שבקרב הראשון עמדו לרשותו רק 300 לוחמים, חילק אותם לשם התקפה לילית על מחנה המדינים לשלשה ראשים, שהתקיפו את המחנה מצדדים שונים והניסו אותו מנוסת, חרב איש ברעהו... מסע הרדיפה אחרי השודדים הנסים בוצע בתחבולה גאונית: בעזרת חיילי שבט אפרים תפס גדעון את מעברות הירדן, והרבה מהמדינים הבורחים מצאו שם את קברם. הוא עצמו עם גדודו רץ בצעדי ענק לעבר הירדן עד דרך האורחות. משם עלה בידו לעכב ולהשמיד את גדוד המדינים השני. דוגמה אסטרטגית ושימוש מחוכם במצב הטקטי הוא הקרב הראשון של שאול נגד הפלשתים על יד מכמש (ע' ספרי הנ"ל, חלק א', ע' 175). הפלשתים שהתבצרו מעבר הנחל מול שאול במכמש ושמספרם עלה על מספר חיילי שאול פי ארבעה עד חמשה, שגו שגיאה גסה, בהתפלגם לחלקים כדי להחריב את הסביבה. בזה השתמש שאול להתקפה פתאומית על מחניהם והשמיד את גרעין צבאם. מבלי להתחשב עם שני הגדודים שלהם שעמדו בפנים הארץ והיו אבודים בין כך ובין כך, התאמץ שאול בכל כוחו לרדוף אחרי הגדוד השלישי שנס מערבה לצד עמק הפלשתים. במשך הרדיפה הזאת עבר שאול עם אנשיו עוד ביום הקרב מרחק של 40 קילומטר - פעולה באמת מפליאה!

כנראה השיג גם יפתח (שופ' י"א) את נצחונו על בני מואב ע"י תמרון סיבוב אסטרטגי; כי למרות שהוא בא מצד צפון, היה כיוון הקרב והרדיפה מדרום צפונה, הוה אומר, שהוא התקיף את האויב מצד דרום, שמשם לא חכו לו. אפשר להרבות בדוגמאות מעין אלו ורבות אחרות מהתנ"ך. כולן מראות, כי בני ישראל ידעו להתגבר על חולשתם התכנית בעזרת פעולה רוחנית. אופיינית היא להם אמנות אסטרטגית בלתי רגילה בזמנים ההם. הם נחלו נצחונות, לא בכוח, כי אם ברוח.